

Ο Benedikt Randhartinger και η ελληνική εκκλησιαστική μουσική

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η φιλοπρόοδη Ελληνική κοινότητα της Βιέννης, που αποτελούσε ένα από τα σπουδαιότερα κέντρα της Ελληνικής διασποράς, έχοντας γευθεί την ευρωπαϊκή πολυφωνική μουσική, αποφασίζει να εισαγάγει στην εκκλησία της αυτήν την τέχνη και αναθέτει σε Έλληνες και Αυστριακούς μουσικούς την εναρμόνιση των Βυζαντινών μελών που χρησιμοποιούνται στο Ορθόδοξο τυπικό. Έτσι, πολύ πριν καθιερωθεί η τετράφωνη λειτουργία στην Αθήνα, πράγμα που συνέβη το 1870,¹ όταν ηξεοικειωμένη με τη γερμανική πολυφωνική εκκλησιαστική μουσική βασίλισσα Όλγα κάλεσε από την Οδησό τον Α. Κατακουζηνό (1824-1892), στην καρδιά της Ευρώπης η Ελληνική κοινότητα εισάγει στους ναούς της την αρμονία, προσαρμόζοντας το Βυζαντινό μέλος στην «πλούσια» μουσική που και οι υπόλοιποι Ευρωπαίοι καλλιεργούσαν.

Το ιστορικό των δύο Ελληνικών κοινοτήτων της Βιέννης

Το 1781, επί αυτοκράτορος Ιωσήφ του Β' (1741-1790), συγκροτήθηκε στη Βιέννη η κοινότητα της Αγίας Τριάδας από τους Έλληνες ορθοδόξους που είχαν αποκτήσει την αυστριακή καισαροβασιλική υπηκοότητα μετά τον Όρκο Πίστεως (1774) και καθιερώθηκε ο ομώνυμος ναός, στην οδό Fleischmarkt 13, με απώτερο σκοπό την αναβάθμιση της κοινωνικής τους θέσης αλλά και την ελευθερία έκφρασης της Ορθόδοξης πίστης.

Το 1782 αγοράστηκε το συγκεκριμένο κτίριο από την Ελληνική κοινότητα έναντι 21.200 φιορινίων και μετατράπηκε σε εκκλησία. Ανακαινίστηκε στο εσωτερικό και το εξωτερικό το 1833 και για μια ακόμη φορά το 1856, ενώ από το 1858 έως το 1861 έγιναν νέες εργασίες για να προσαρμοσθεί η είσοδος επί της οδού² και να διαμορφωθεί η πρόσοψη ώστε να προσιδιάζει σε βυζαντινή εκκλησία με χρηματοδότηση του βαρόνου Σίμωνος Σίνα (1810-1876). Στο δεύτερο όροφο ήταν ο χώρος της Βιβλιοθήκης και της Ελληνικής Εθνικής Σχολής. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η κοινότητα απαρτίζεται από επιφανείς διανοούμενους, εμπόρους, φιλότεχνους, φιλόμους και ευεργέτες τόσο στο τοπικό επίπεδο της Βιέννης όσο και προς την μητέρα Ελλάδα.

Η δεύτερη Ελληνική κοινότητα της Βιέννης, η οποία απαρτιζόταν από Οθωμανούς, Γραικούς και άλλους οι οποίοι δεν θέλησαν να υιοθετήσουν την καισαροβασιλική υπηκοότητα, είχε ιδρύσει ήδη από το 1723 το παρεκκλήσιο του Αγίου Γεωργίου. Μετά από τη δωρεά του καισαροβασιλικού υπηκόου Γεωργίου Καραγιάννη, το 1802, απέκτησε και αυτή τον δικό της ναό και ακολουθούσε τους νεωτερισμούς που η κοινότητα της Αγίας Τριάδας εισήγαγε στην πρακτική του λειτουργικού.

Σχεδόν παράλληλα οι δύο κοινότητες, της Αγίας Τριάδας και του Αγίου Γεωργίου, εισάγουν την τετράφωνία. Ήδη η πρώτη απόπειρα έγινε το 1802 ή 1808 στον ναό του Αγίου Γεωργίου, δίχως όμως επιτυχία.³ Βασιζόμενοι στο σύγγραμμα του Π. Ε. Φορμόζη, το οποίο θεωρούμε το πλέον τεκμηριωμένο, παραθέτουμε χρονολογικά τα εκκλησιαστικά – μουσικά πεπραγμένα στους δύο ναούς.

Το 1823 περίπου διορίζεται ψάλτης στην Εκκλησία της Αγίας Τριάδας ο ιεροδιάκονος Άνθιμος Νικολαΐδης ο Γανοχωρίτης (τέλος 18ου αι. -1865), ο οποίος είχε μαθητεύσει δίπλα στον Κωνσταντίνο τον Βυζάντιο (1777-1862) στην Κωνσταντινούπολη και κατείχε την παλαιά και τη νέα μέθοδο της Βυζαντινής μουσικής. Είχε έρθει στη Βιέννη μάλλον το 1822, όπου άρχισε να σπουδάζει και ευρωπαϊκή μουσική με τον Α. Swoboda (1787-1856). Παράλληλα εξασκεί τα καθήκοντά του στην Εκκλησία της Αγίας Τριάδας για τα επόμενα δεκαεννέα χρόνια. Μαζί με τον δάσκαλό του εναρμόνισε τα μέλη της Θείας Λειτουργίας,⁴ όμως η απόπειρά τους αυτή δεν είχε καλή αποδοχή από την ενορία διότι αν και τα μέλη της κοινότητας ήθελαν το ύφος της «Ευρωπαϊκής» μουσικής, δεν ήταν έτοιμοι να απομακρυνθούν από τον πατροπαράδοτο χαρακτήρα της Ελληνικής εκκλησιαστικής μουσικής.

Το 1842 ο Άνθιμος Νικολαΐδης αποχώρησε από τον ναό της Αγίας Τριάδας (προσελήφθη στο ναό του Αγίου Γεωργίου) και τον διαδέχθηκε στις 18 Μαΐου ως πρωτοψάλτης ο Ιωάννης Χαβιαράς (1802 - ~1875). Ο Ν. Χαβιαράς γεννήθηκε στη Χίο, πιθανότατα το 1802. Δεν είναι γνωστό πού, με ποιόν, και τι σπούδασε. Το 1835 δημοσίευσε το βιβλίο *Ευριπίδου Εκάβη εκ της Ελληνικής εις την καθομιλουμένην γλώσσαν των Ελλήνων ελευθέρως εις ιάμβους στίχους μετεφρασθείσα* και το 1836 μετέφρασε επίσης από τα γερμανικά την *Ιστορία της παλαιάς Ελλάδος*. Έως το 1842 δίδασκε τα Ελληνικά γράμματα στην Εθνική Σχολή της Βιέννης. Ενώ ο Γ. Παπαδόπουλος αναφέρει ότι είναι γνώστης της βυζαντινής και της ευρωπαϊκής μουσικής, δεν είναι γνωστό πού την είχε σπουδάσει. Από τον Ιούλιο του 1844 μάλιστα διετέλεσε και δάσκαλος στο σχολείο της κοινότητας μετά την παραίτηση του δασκάλου Ν. Λωρέντη.⁵

Στις 30 Μαΐου του 1842 έγινε πρόταση από τριμελή επιτροπή της κοινότητας για εισαγωγή της τετράφωνης μουσικής στην Αγία Τριάδα η οποία και ανέθεσε την μελοποίηση «εις τον υποδιευθυντή του ανακτορικού χορού της Βιέννης Β. Ρανδχάρτιγκερ, όστις βοηθούμενος υπό του Χαβιαρά έφερεν εις αίσιον τέλος το βαρύ έργον». ⁶ Το Πάσχα του 1844⁷ έγινε η πρώτη εκτέλεση «της τετραφώνου ταύτης εκκλησιαστικής μουσικής» στο ναό της Αγίας Τριάδας και όπως φαίνεται η νέα εναρμόνιση ανταποκρίθηκε στις απαιτήσεις της κοινότητας της Αγίας Τριάδας. Την Κυριακή της Πεντηκοστής μάλιστα ο ίδιος ο Πατριάρχης Αυστρίας Καρλοβίτσης Κύριος Ιωσήφ ιερούργησε με αυτήν.

Η κοινότητα του Αγίου Γεωργίου παράλληλα αναθέτει το έργο της εναρμόνισης της Θείας Λειτουργίας στον Άνθιμο Νικολαΐδη τον Γανοχωρίτη και τον Gottfried Preyer (1809-?), οι οποίοι εισάγουν δική τους διασκευή και εναρμόνιση για τετράφωνη χορωδία που πρωτοπαρουσιάζεται στις 24(6) Οκτωβρίου 1844. ⁸ Όπως αναφέρει ο Α. Παλλατίδης «ο ζήλος και η άμιλλα τούτων των δύο κοινοτήτων εις την μέχρι αισίου τέλους διάνυσιν ενός τοιούτου εθνικού έργου ήσαν υπέρτερα παντός επαίνου». ⁹ Η μεταρρύθμιση αυτή όμως δεν βρήκε σύμφωνο το Πατριαρχείο, το οποίο εξήτησε να σταματήσει η «αλλόφυλος μελωδία της τετραφώνου μουσικής...είναι φανερόν ότι η καινοφανής τετράφωνος μουσική ...υπάρχει ανοίκειος τη εκκλησιαστική ευπρεπεία και επομένως η είσαξις αυτής εις τας ιεράς ακολουθίας αντιβαίνει εις τους ιερούς κανόνας της Εκκλησίας». ¹⁰ Η Κοινότητα του Αγίου Γεωργίου βέβαια απάντησε στον Πατριάρχη ότι «ουκ εισάγωμεν ...μουσικήν αλλοτρίαν και αλλότριον ύφος, αλλά μάλιστα απηλλάξαμεν αύτην των τοιούτων. Την σήμεραν ..και τέχναι και επιστήμαι προοδεύουσι...βλέποντες δε και την Εκκλησίαν ημών όλως κενήν ακροατών δια το μη ευάρεστον της μουσικής, ηναγκάσθημεν ίνα προσελκύσωμεν τον λαόν εις την εκκλησίαν και την των καθηκόντων εκπλήρωσιν, αν παρακαλέσωμεν τον ημέτερον πρωτοψάλτην ...ίνα απαλλάξη την ημετέραν μουσικήν των αλλοτρίων και αλλοκότων φωνών των ξένων απαδόντων τη σεμνότητι της αγίας ημών εκκλησίας τερερισμάτων και νενερισμάτων να κανονίση αυτήν σεμνότερον...». ¹¹ Οι πρώτες αυτές εναρμονίσεις ήταν η απαρχή του μεγάλου θέματος της εναρμόνισης του βυζαντινού μέλους το οποίο απασχόλησε και απασχολεί ακόμη ειδικούς μουσικούς και μουσικολόγους.

Ο Benedikt Randhartinger

Θα αναφερθούμε εδώ στο έργο των Ιωάννη Χαβιαρά και Benedikt Randhartinger (27/7/1802-22/12/1893) με την ευκαιρία της επετείου των 200 χρόνων από την γέννηση του δεύτερου. Ο Benedikt Randhartinger ήταν αυστριακός συνθέτης, τενόρος και διευθυντής χορωδίας και ορχήστρας ο οποίος γεννήθηκε στις 27 Ιουλίου του 1802 στην πόλη Ruprechtshofen. Σπούδασε στο Kaiserlich-konigliches Stadtkonvikt στη Βιέννη από το 1813 έως το 1819 όπου γνώρισε και συνδέθηκε με φιλικούς δεσμούς με τον Franz Schubert (1797-1828). Ήταν και οι δύο μέλη της Παιδικής Χορωδίας της Βιέννης. Αργότερα σπούδασε νομικά και φιλοσοφία στο πανεπιστήμιο της Βιέννης μέχρι το 1825, ενώ παράλληλα έπαιρνε μαθήματα σύνθεσης από τον Antonio Salieri. Από το 1825 μέχρι το 1832, οπότε και προσελήφθη ως τενόρος στην χορωδία του παρεκκλησίου των ανακτόρων (Hofkapelle), εργάστηκε σαν ιδιαίτερος γραμματέας του κόμη Louis Szechenyi. Απέκτησε καλή φήμη σαν διευθυντής συναυλιών των ανακτόρων και έτσι το 1864 πήρε τη θέση του δεύτερου διευθυντή της ορχήστρας του παρεκκλησίου των ανακτόρων (Kapellmeister). Όταν ο διευθυντής Ignaz Assmayer απεχώρησε λόγω σύνταξης, τον διαδέχθηκε το 1862 για τα επόμενα τέσσερα χρόνια.

Και σαν συνθέτης όμως ήταν αρκετά δραστήριος και πολυγραφής. Στα περίπου 2.000 έργα του συμπεριλαμβάνονται εκκλησιαστικά έργα ανάμεσα στα οποία και 20 λειτουργίες, η όπερα *Konig Enzoio*, έργα για ορχήστρα, μουσική δωματίου, χοροί και περίπου 400 τραγούδια.

Στη σχέση του με τον F. Schubert έχουν αναφερθεί αρκετοί ερευνητές του έργου του. Ο Randhartinger ήταν ο πρώτος που τραγούδησε το *Erkoning* (D. 328) στο Stadtkonvikt το 1815 με τη συνοδεία του ίδιου του Schubert στο πιάνο, ο οποίος του δώρισε ένα χειρόγραφο της τρίτης εκδοχής του τραγουδιού.¹²

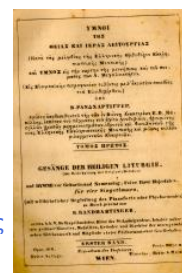
Σίγουρα ανήκε στον κύκλο του Schubert όπως φαίνεται και στον περίφημο πίνακα "[Ein Schubert-Abend](#)" του Joseph v. Spaun ο οποίος τον απεικονίζει πίσω από τον Schubert που παίζει πιάνο. Αυτή είναι μία από τις ελάχιστες απεικονίσεις του Randhartinger.

Αναφέρεται επίσης ότι ο Randhartinger και ο Schubert παρακολούθησαν μαζί τη κηδεία του Beethoven, όπως και ότι ο πρώτος σε δυσκολίες οικονομικές βοήθησε τον Schubert να ανταπεξέλθει στα έξοδα του ενοικίου του σε αντίθεση με άλλους φίλους του που αδιαφόρησαν. Μετά τον θάνατό του μάλιστα προσπάθησε να διαδώσει τα τραγούδια του Schubert και σαν πιανίστας και σαν τενόρος. Σε μία περίπτωση μάλιστα, στις 14 Μαΐου 1838, τον συνόδευσε σε συναυλία ο Franz Liszt ο οποίος παλιότερα είχε διατελέσει μαθητής του. Το φωνητικό του κουαρτέτο *Ins stille Land* (1830) το έχει αφιερώσει στη μνήμη του Schubert.

Το όνομα του Benedikt Randhartinger συνδέεται επίσης με τον Alexander Baumann ο οποίος ήταν ο συνθέτης της μελωδίας που ο Johannes Brahms αφού εναρμόνισε και συνέθεσε την συνοδεία του πιάνου μετέτρεψε στο τραγούδι *Wiegenlied* (op. 49 no 4). Ο Randhartinger εναρμόνισε στο πιάνο πολλές μελωδίες βασισμένες σε λαϊκά θέματα του Baumann ο οποίος τις τραγουδούσε συνεδευόντάς τις ο ίδιος με τσίτερ. Τα εναρμονισμένα από τον Randhartinger τραγούδια εκδόθηκαν σε εννέα τόμους με τον τίτλο *Gebirgsbluemeln*. Θα δούμε παρακάτω ότι ενασχολήθηκε και με Ελληνικά τραγούδια κατόπιν επιθυμίας της Ελληνικής κοινότητας της Βιέννης.

Η επιλογή του Randhartinger για το έργο της εναρμόνισης των εκκλησιαστικών μελών θα πρέπει να έγινε λόγω του κύρους της θέσης του ως «πρώτος υποδιευθυντής της των εν Βιέννη ανακτόρων και σαροβασιλικής Καπέλλης»¹³. Συμφώνησαν όπως αναφέρει ο Ε. Θερειανός ο ένας (Ι. Χαβιαράς) να μεταγράψει τα μέλη σε ευρωπαϊκή σημειογραφία και ο δεύτερος (B. Randhartinger) να εναρμονίσει για τετράφωνο χορό κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Είναι προφανές ότι η κοινότητα της Αγίας Τριάδας τον τίμησε αναλόγως μια και το 1848 τον ονόμασε «[Καθηγητή της Μουσικής σχολής παρά τη Ελληνική κοινότητα των Κ. Β. υπηκόων](#)» όπως αναφέρει η έκδοση όπως και διευθυντή της Ελληνικής εκκλησιαστικής μουσικής» και αργότερα «Ιδρυτή και διευθυντή της νέας Ελληνικής εκκλησιαστικής μουσικής».

Οι εκδόσεις

Η Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος «Λίλιαν Βουδούρη» έχει στη συλλογή της πέντε τόμους από τις εκδόσεις των τετράφωνων εκκλησιαστικών μελών. Η πρώτη έκδοση των Χαβιαρά και Randhartinger πραγματοποιήθηκε το 1844 στη Βιέννη με τον τίτλο *Ύμνοι της Θείας Λειτουργίας κατά τας μελωδίας της αρχαίας ημών εκκλησιαστικής μουσικής προτεθείσας υπό Ιωάννου Χ.Ν. Χαβιαρά, πρωτοψάλτου της εκκλησίας της Αγίας Τριάδος και τετραφώνως μελοποιηθήσας με εκούσιον συνοδίαν του κλειδοχόρου υπό Β. Ρανδχάρτινγκερ, υποδιευθυντού της των εν Βιέννη ανακτορίων Κ. Β. Καπέλλης, κ.τ.λ.*¹⁴ Η Βιβλιοθήκη διαθέτει την πανομοιότυπη ανατύπωση αυτού του τόμου που έγινε μεταξύ 1844 και 1848, οπότε έγινε η επίσημη δεύτερη έκδοση της συλλογής. Η μόνη διαφορά του τόμου της Βιβλιοθήκης με την πρώτη έκδοση έγκειται στο ότι περιέχεται μία σελίδα με την αφιέρωση: «[Τω ευγενεστάτῳ ἀρχοντι βαρόνῳ Γεωργίῳ τῷ Σίνα, ἀρχοντι](#)

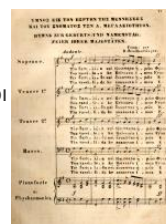
Χόδου και Κισδίας, Γενικό προξένω της Ελλάδος, Ταξίαρχη του Ελληνικού τάγματος του Σωτήρος, και του οθωμανικού Νισσιάν Ιφτιχάρ, Μαγνάτω της Ουγγαρίας, κ.τ.λ., κ.τ.λ., Αξιοσεβάστως προσφέρεται παρά του συντάκτου.»

Ενδέχεται ότι ο Γεώργιος Σίνας να συνέδραμε οικονομικά στην έκδοση αυτή και γι' αυτό να του έγινε η αφιέρωση. Τα μέλη είναι γραμμένα για τέσσερις φωνές, Soprani, Tenori, Baritoni, Bassi και rianoforte όπως και σε όλες τις εκδόσεις αυτές.¹⁵

Όπως προαναφέραμε, το 1848 ακολούθησε η δεύτερη έκδοση του πρώτου τόμου, ακολουθούμενη από το *Ύμνοι των διαφόρων εορτών, κατά τας μελωδίας της Ελληνικής ορθοδόξου εκκλησιαστικής μουσικής.... Τόμος δεύτερος*, και το *Επικήδειος Ακολουθία, ήτοι τα εις τας νεκρωσίμους τελετάς και μνημόσυνα των ορθοδόξων χριστιανών ανήκοντα εκκλησιαστικά άσματα τονισθέντα το πρώτον υπό Ιωάννου Χ.Ν.Χαβιρά.....Μέρος τρίτον*.

Το 1859 ακολούθησε η τρίτη και εμπλουτισμένη σε εναρμονισμένους ύμνους έκδοση αποτελούμενη από έξι τόμους. Εκτός από του πρώτους τρεις τους οποίους περιελάμβανε η έκδοση του 1848, στην οποία μόλις αναφερθήκαμε, σε αυτή προστέθηκαν οι Α) *Ύμνοι της Μεγάλης Πέμπτης, ύμνοι της Μεγάλης*, Β) *Ύμνοι της Μεγάλης Παρασκευής (το πρωί).... Τόμος τέταρτος*, *Ύμνοι της Μεγάλης Παρασκευής (το εσπέρας)...* Τόμος πέμπτος και *Ύμνοι του Α) Μεγάλου Σαββάτου, Β) Το Χριστός Ανέστη και ο Εσπερινός της Κυριακής του Πάσχα.... Τόμος έκτος*.

Εκτός από το ανάτυπο του πρώτου τόμου της πρώτης έκδοσης, στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε, η συλλογή της Βιβλιοθήκης περιλαμβάνει τέσσερα αντίτυπα από την τρίτη έκδοση, όχι όμως του 1859. Όπως αναφέρει ο Γιάννης Φιλόπουλος¹⁶ οι έξι τόμοι της έκδοσης του 1859 επανεκδόθηκαν αργότερα, χωρίς όμως να αναγράφεται η ημερομηνία εκδόσης, δύο φορές. Τα αντίτυπα τα οποία βρίσκονται εδώ συνεπώς προέρχονται από αυτές τις μετέπειτα εκδόσεις μια και οι σελίδες τίτλου των αντιτύπων της Βιβλιοθήκης δεν αναφέρουν την ημερομηνία 1859 που αναφέρει ο Γ. Φιλόπουλος. Σε μία περίπτωση **μάάλιστα της τρίτης έκδοσης του πρώτου τόμου** περιλαμβάνεται και η σύνθεση του Benedikt Randhartinger *Ύμνος εις την εορτήν της μεννήσεως [sic] και του σόματος [sic] των Α. Μεγαλειότητων [sic] - Hymne zur Gebursts und Namenstag feier ihrem Majestaten* για σοπράνο, 2 τενόρους, μπάσο και πιάνο ή φουσαρμόνικα, αφιερωμένο στον βασιλέα Φραγκίσκο Ιωσήφ (1830-1916). Συγκεκριμένα στη Βιβλιοθήκη υπάρχουν:

1. Ο **πρώτος τόμος της πρώτης έκδοσης**, ανατύπωση μετά το 1844,

2. Ο **πρώτος τόμος της τρίτης έκδοσης**, ανατύπωση μετά το 1859,

3. Ο **δεύτερος τόμος της τρίτης έκδοσης**, ανατύπωση μετά το 1859,

4. Ο **τέταρτος τόμος της τρίτης έκδοσης**, ανατύπωση μετά το 1859

5. Ο πέμπτος τόμος της τρίτης έκδοσης, ανατύπωση μετά το 1859.

Οι επανεκδόσεις μαρτυρούν την επιτυχία του έργου των Χαβιαρά - Randhartinger τόσο στη Βιέννη όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Πραγματικά το έργο υιοθετήθηκε και από τις Ελληνικές κοινότητες στην Ευρώπη, όπως της Μασσαλίας, της Τεργέστης, του Λονδίνου, του Λίβερπουλ και άλλες, ακόμη και της Αθήνας. Είναι αξιοσημείωτο ότι ακόμη και η ενορία του Αγίου Γεωργίου της Βιέννης από το 1859 χρησιμοποιούσε αποκλειστικά την λειτουργία των Χαβιαρά – Randhartinger.

Η Βιβλιοθήκη κατέχει τα δύο τεύχη του πρώτου φυλλαδίου της έκδοσης 'Asmatia Ellinika' τα οποία εκδόθηκαν στη μουσικά δραστήρια Βιέννη περίπου την ίδια εποχή με τα εκκλησιαστικά με επιμέλεια του Δ. Αλεξανδρίδου, φοιτητή της ιατρικής. Σίγουρα εκδόθηκαν προ του 1862 που ο Β. Randhartinger έγινε διευθυντής της Κ.Β. Καπέλλης, μια και η έκδοση τον αναφέρει σαν «πρώτο υποδιευθυντή της των εν Βιέννη Ανακτόρων της Κ.Β. Καπέλλης». Το πρώτο τεύχος είναι αφιερωμένο στον γνωστό μαϊκήνα και συλλέκτη έργων του Fr. Schubert Νικόλαο Δούμπα και το δεύτερο στην «φιλογενεστάτη και φιλόμουση» Μιμή Χρηστομάνου-Τίρκα.

Το πρώτο τεύχος «Ποίημα 119»¹⁷ περιέχει τέσσερα τραγούδια,

ενώ το δεύτερο τεύχος «Ποίημα 120» περιέχει πέντε.

Μολονότι οι εκδόσεις δεν αναφέρουν τους ποιητές, κατόπιν προσωπικής έρευνας βρέθηκαν στοιχεία για τα έξι από τα εννέα τραγούδια. Έτσι λοιπόν τα περιεχόμενα μελοποιημένα ποιήματα του πρώτου τεύχους είναι α) *Ξύπνα* του Ιουλίου Τυπάλδου, β) *Ω λυγερόν*, πατριωτικός ύμνος του Κωνσταντίνου Κοκκινιάκη (1781- 1831), με αρχικό τίτλο *Ο τουρκομάχος Έλληνας* γ) *Η ξανθούλα*, του Διονυσίου Σολωμού και δ) *Τα ρόδα*, αγνώστου, ενώ του δεύτερου είναι ε) *Ροδοδάκτυλος αυγή μου* του Ιωάννου Ζαμπελίου με αρχικό τίτλο *Ο πρωινός πάθος*, στ) *Τι ωραίο φεγγαράκι* του Παναγιώτη Σούτσου με αρχικό τίτλο *Η ερωτική εσπέρα*, ζ) *Συμφορά*, η) *Από το θρόνο* αγνώστων ποιητών και θ) *Ο ναύτης*, μετάφραση από γαλλικό πρωτότυπο αγνώστου με αρχικό τίτλο *Ναυτίλος έρως*.

Η εναρμόνιση

Η εναρμόνιση των Ν. Χαβιαρά και Β. Randhartinger είναι αυτή η οποία χρησιμοποιήθηκε ως επί το πλείστον στις Ελληνικές κοινότητες της Ευρώπης αλλά και στην Αθήνα. Από το 1846 το Οικουμενικό Πατριαρχείο άρχισε να αναφέρεται στα προβλήματα στη σχέση βυζαντινής και τετράφωνης εκκλησιαστικής μουσικής. Η αντιπαράθεση στο ζήτημα της καταγωγής, της ιστορικής πορείας έχει προκαλέσει μεγάλη ένταση και πάθος στους μελετητές. Τα δύο βασικά θέματα είναι πρώτον αν πρέπει να γίνει εναρμόνιση και δεύτερον αν αυτή είναι τεχνικά δυνατή. Το αν πρέπει το ορίζουν αφ' ενός οι λόγοι και οι νόμοι της παράδοσης και αφ' ετέρου η επιθυμία να γίνει πιο «ευρωπαϊκός» και έντεχνος ο ήχος της εκκλησιαστικής μουσικής, στο πλαίσιο του Ελληνικού Διαφωτισμού της εποχής. Το αν είναι δυνατή έχει σχέση με λόγους τεχνικούς και μουσικούς. Η βασική δυσκολία έγκειται στην διαφορά μεταξύ των δύο τονικών συστημάτων, των βυζαντινών ήχων και των κλιμάκων της δυτικής μουσικής. Ξεκινώντας από το θέμα της μεταγραφής σε πεντάγραμμο και μόνο παρουσιάζονται προβλήματα. Η

επιχειρηματολογία είναι βεβαίως μακροσκελής. Οι μουσικοί οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με το θέμα της βυζαντινής μουσικής και της εναρμόνισής της, ο Γ. Παχτικός, ο Κ. Ψάχος, ο Θ. Πολυκράτης, ο Σ. Σταματιάδης (Ε. Γιαννίδης), ο Δ. Ψαριανός, ο Εμμ. Βαμβουδάκης, ο Σ. Μιχαηλίδης, ο Ι. Σακελλαρίδης και τόσο άλλοι εκφράζουν ποικίλες απόψεις. Το ζητούμενο για τους περισσότερους εναρμονιστές είναι η απόδοση του χαρακτήρα των βυζαντινών ήχων και των μελωδιών μέσω της εναρμόνισής. Το θέμα αυτό βρισκόταν για πολλά χρόνια στη επικαιρότητα όπως φαίνεται στον μουσικό περιοδικό τύπο της Αθήνας που αναλυτικά περιγράφεται από την Καίτη Ρωμανού.¹⁸

Για να επιστρέψουμε στο έργο του Β. Randhartinger και να αναζητήσουμε αυτή την πιστότητα της απόδοσης του βυζαντινού ύφους, ας κάνουμε μερικές παρατηρήσεις. Στην ανατύπωση της πρώτης έκδοσης της Θείας Λειτουργίας συμπεριλαμβάνεται το «'Αξιον Εστί», ο μακαρισμός προς την Θεοτόκο, η εισαγωγή του οποίου είναι ένας σύντομος κανόνας σε Μι ύφεση. Άγνωστος λόγω της μονοφωνίας της Βυζαντινής μουσικής ο κανόνας, δείχνει την σφοδρή επιθυμία για όσο το δυνατόν χαρακτηριστικότερα δυτικά εισαγόμενα στοιχεία. Είναι αξιοσημείωτο μάλιστα ότι στην τρίτη έκδοση του 1859 δεν έχει γίνει χρήση κανόνα στο «'Αξιον εστί» πιθανότατα διότι μετά την επέμβαση του Οικουμενικού Πατριαρχείου το 1847 ο Randhartinger θέλησε να περιορίσει τους νεωτερισμούς και τις μεταρρυθμίσεις. Ο Ευστάθιος Θερεσιανός έχει πολλές ενστάσεις ως προς τη συμβατότητα των αρχικών ήχων των ύμνων και των επιλογών των αντίστοιχων κλιμάκων στα «Κύριε Ελέησον», στο «Αινείτε τον Κύριον εκ των ουρανών», στο «Είδομεν το φως το αληθινόν», το οποίο έχει και προβλήματα τονισμού και άλλα.

Σε πολλά μέλη, όπως αυτά των εγκωμίων της Μεγάλης Παρασκευής, η μελωδία δεν ακολουθεί πιστά την γνωστή μονοφωνική γραμμή. Από αρμονικής πλευράς, ο Randhartinger είναι καλός γνώστης των κανόνων. Η πλειοψηφία των ύμνων είναι εναρμονισμένοι σε Σολ μείζονα με αρμονικές προόδους που χρησιμοποιούν ως επί το πλείστον την τονική τη δεσπόζουσα και την υποδεσπόζουσα και απλές πτώσεις. Συχνές είναι σύντομες μετατροπές στην πέμπτη, δεύτερη ή έκτη βαθμίδα της αρχικής κλίμακας (σχετική ελάσσονα).

Ο μουσικός χαρακτήρας των τραγουδιών, τα οποία περιλαμβάνει η έκδοση *'Ασματα Ελληνικά*, δεν παρουσιάζουν κάποιο αξιοσημείωτο ενδιαφέρον. Πρόκειται για λυρικά τραγούδια, ρομαντικού ύφους με προσεγγμένο το μέτρο σε σχέση με την ποίηση και απλή αρμονία, ανάλογη με αυτή των εκκλησιαστικών ύμνων. Χαρακτηριστικά, *Η Ξανθούλα* είναι γραμμένη σε Ρε ελάσσονα, με προόδους που τονίζουν την τονική με επαναλαμβανόμενη χρήση αυτής και της δεσπόζουσας και μια μετατροπία τεσσάρων μέτρων στη σχετική μείζονα, Φα.

Το μουσικό ζήτημα της εκκλησιαστικής πολυφωνίας έχει προκαλέσει από το 1847 μέχρι σήμερα πολλές διαμάχες. Από την πρώτη φορά που το Οικουμενικό Πατριαρχείο έστειλε την απαγορευτική εγκύκλιο στη Βιέννη, στο ενδιάμεσο διάστημα,¹⁹ ακόμη και μέχρι και τις μέρες μας, η διαμάχη μεταξύ των υποστηρικτών της κάθε μιας τεχνολογίας με θεμιτούς και αθέμιτους τρόπους καλά κρατεί. Αν και η απόπειρα του Β. Randhartinger για εναρμόνιση της βυζαντινής ήταν από τις πρώτες που έγιναν (ακολούθησαν το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και την αρχή του 20^{ου} πολλές άλλες) φαίνεται να είναι ανάμεσα σε αυτές που χρησιμοποιήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αθήνα και είναι σίγουρο βέβαια ότι ο Randhartinger δεν φανταζόταν, το 1943-44 που καταπιόστηκε με αυτή την εργασία, πόση μεγάλη αναταραχή θα προκαλούσε στους κύκλους της Ελληνικής εκκλησιαστικής μουσικής.

Στεφάνια Μεράκου

1 Ο Γιάννης Φιλόπουλος αναφέρει στο βιβλίο του *Εισαγωγή στην Ελληνική πολυφωνική μουσική* (Αθήνα: Νεφέλη 1990) το ιστορικό των δύο αποτυχημένων προηγούμενων επιχειρήσεων εισαγωγής τετράφωνης χορωδίας στην εκκλησία, σ. 82

2 Υπήρχε απαγόρευση για τους μη καθολικούς ναούς να έχουν την είσοδό τους επί του δρόμου βλ. Χαράλαμπος Χοτζάκογλου, *Οι Ελληνορθόδοξοι ναοί και ο Ελληνισμός της Βιέννης* (Wien-Athen: 1998), σ. 12

- 3 Π. Ε. Φορμόζης, *Οι Χορωδιακές εκδόσεις της εκκλησιαστικής μουσικής σε ευρωπαϊκή γραφή των Ιωάν. Χ. Ν. Χαβιάρá – Β. Randhartinger και Ανθίμου Νικολαΐδου – Gottfried Preyer στις δύο Ορθόδοξες Ελληνικές εκκλησίες της Βιέννας* σ. 17 (Θεσσαλονίκη: Ρηγόπουλος, 1967)
- 4 Ο Νικολαΐδης μετέφερε το Βυζαντινό μέλος σε ευρωπαϊκή σημειογραφία και ο Σβόμποντα το εναρμόνισε για 4 φωνές
- 5 Π. Φορμόζης, *οπ. αν.*, σ. 41 υποσ. 49
- 6 Σοφρώνιος Ευκρατιάδης, *Ο εν Βιέννη ναός του Αγίου Γεωργίου* ανατύπωση, επιμέλεια Χαράλαμπος Χοτζάκογλου (Αθήνα: Σπανός, 1997), σελ.54
- 7 Ο L. Flich, λανθασμένα αναφέρει στη διατριβή του ότι η τετράφωνη λειτουργία ακούσθηκε για πρώτη φορά τα Χριστούγεννα του 1844.
- 8 Το έργο του Νικολαΐδη εκδόθηκε σε τέσσερις τόμους, ένα σε εναρμόνιση Swoboda και τρεις σε εναρμόνιση Preyer μεταξύ 1844 και 1847 σύμφωνα με τη *Σπουδή στη μουσική βιβλιογραφία της ελληνικής πολυφωνικής μουσικής* του Γ. Φιλόπουλου
- 9 Α. Παλλατίδης, *Υπόμνημα ιστορικών περί αρχής και προόδου και της σημερινής ακμής του εν Βιέννη Ελληνικού συνοικισμού, αυτοσχεδιασθέν αφορμή της νεωστί γενομένης μεταρρυθμίσεως της εκκλησιαστικής ημών μουσικής εις το τετράφωνον* (Βιέννη: 1845)
- 10 Π. Φορμόζης *οπ. αν.*, σ. 25, σημ.
- 11 *ibid.* σ. 25-26, σημ.
- 12 Peter Clive, *Schubert and his world* (Oxford: Clarendon Press, 1997), σ. 161
- 13 Ευστάθιος Θερεϊανός, *Περί της μουσικής των Ελλήνων*, (Τεργέστη: Αυστροουγγρικό Λόυδ, 1875), σ. 5
- 14 Γιάννης Φιλόπουλος, *Σπουδή στη μουσική βιβλιογραφία της Ελληνικής πολυφωνικής εκκλησιαστικής μουσικής* (Αθήνα: Νεφέλη, 1996), σ. 19
- 15 Η συνοδία του πιάνου ήταν γραμμένη για την μελέτη και για βοήθεια στις δοκιμές της χορωδίας αποκλειστικά.
- 16 Γ. Φιλόπουλος, *οπ. αν.*, σ. 124
- 17 Πρόκειται για αριθμό έργου.
- 18 Καίτη Ρωμανού, *Εθνικής Μουσικής Περιήγησις 1901-1912* (Αθήνα: Κουλτούρα, 1996)
- 19 «..Τα πατριαρχεία και η Εκκλησία της Ελλάδος οφείλουσι να δώσωσι προσοχήν και αναχετίσωσι την ροήν της Ευρωπαϊάς μουσικής, ίνα μη πλησιέστερον ίδωμεν παραδόξως τους υπό του Β. Ρανδχάρτιγγερ και του Πράυερ κλειδοκυμβαλικάς μελουρηθέντας ύμνους .....και ψαλομένους θεατρικών από θυμέλης αντί των υπό του Δαμασκηνού και του Κοσμά μελωδημάτων, οίτινες ενεφύησαν εν Βιέννη της Αυστρίας κατά το 1844....». Ναθαναήλ Ευβοεύς, *Λόγος περί εκκλησιαστικής μουσικής συντεθείς* (Ερμούπολις: Γ.Μ. Μακεδών, 1858), σ. 24